

ISSN 2311-214 X

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ, ПСИХОЛОГІЇ, ПЕДАГОГІКИ

№1 (30) 2016

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ	4
Атрощенко Т. О.	4
ФОРМУВАННЯ МІЖІ ТИПІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПОЗААУДИТОРНОЇ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	4
Бендаренко Г. Л.	13
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МОВЛЕННЄВО-РИТОРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	13
Гук О.Ф.	19
Автомонов П.П.	19
РОЗВИТОК ТЕОРІЇ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А.М. АЛЕКСЮКА	19
Кузьменко Н. М.	25
ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. М. АЛЕКСЮКА ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ШКОЛИ	25
Лабунець Ю. О.	32
ІДІЇ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ТВОРІ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА «ФЕРМЕР ДЖАЙЛЗ ІЗ ГЕМА»	32
Онищук Л.А.	40
СИСТЕМНЕ ПІЗНАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	40
Parfenyuk Tetyana	47
DIRECTIONS OF MARKET-ORIENTED EDUCATIONAL REFORMS IN AUSTRALIA	47
Тимцуник Ю.М.	52
ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ ДО МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	52
Тупікова Г.А.	60
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	60
Якуб М. С.	68
ЗАРОДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	68

УДК 378 [373. 3 : 808. 5]

Бондаренко Г. Л. °

Київський університет імені Бориса Грінченка. Педагогічний інститут,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та методик
гуманітарних дисциплін

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МОВЛЕННЕВО-РИТОРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена актуальній проблемі фахової підготовки сучасного вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності. Обґрунтовано поняття «мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи». Схарактеризовано основні методичні засади підготовки вчителя до мовленнєво-риторичної діяльності, зокрема: загальнодидактичні та специфічні принципи, дидактичні умови, форми, методи та дистанційні технології навчання.

Ключові слова: методичні засади, підготовка вчителя початкової школи, мовленнєво-риторична діяльність.

Статья посвящена актуальной проблеме профессиональной подготовки современного учителя начальной школы к речевой риторической деятельности. Обосновано понятия «речевая риторическая деятельность учителя начальной школы». Охарактеризованы методические основы подготовки учителя к речевой риторической деятельности, в частности: общедидактические и специфические принципы, дидактические условия, формы, методы, дистанционные технологии обучения.

Ключевые слова: методические основы, подготовка учителя начальной школы, речевая риторическая деятельность.

The article is devoted to an actual problem of professional training primary school teachers to rhetorical speech activity. The concept of «rhetorical speech activity of the primary school teacher» is analyzed. The article is characterized the methodological basis of teacher training to rhetorical speech activity, such as: general didactic and specific principles, didactic conditions, forms, methods, distance learning technology.

Keywords: methodological basis, professional training primary school teachers, rhetorical speech activities.

Актуальність. Як показав аналіз зарубіжного досвіду, в коледжах й університетах США, провідних країнах Європейського Союзу навчальні предмети в галузі комунікації для педагогів є центральними. Риторичні дисципліни викладаються всім студентам у бакалаврських програмах. Так, наприклад, у США «вони зазвичай поєднують загальну теорію риторики і прикладну педагогічну риторику. Для педагогів комунікативна підготовка

пов'язана з вивченням методології освіти, засвоєнням конструктивних моделей комунікативних педагогічних дій у різних соціально-педагогічних ситуаціях (кейсах). Інструменталізм визначає зміст курсів і майстерень для вивчення на відділеннях комунікативістики американських університетів» [3]. Риторичну складову в комунікативній освіті США забезпечують класичною риторикою, науковою риторикою, публічною риторикою, риторичними практиками, куррікулярною дидактикою, педагогічною риторикою. В сучасних стандартах учительської освіти, які рекомендуються для застосування в університетах США, зазначено, що студенти повинні продемонструвати розуміння різних інструментів комунікації; бути здатними використовувати встановлені мовленнєві зразки для вирішення різноманітних педагогічних завдань [3].

У системі вищої освіти Франції підготовка вчителів у Педагогічних інститутах університетського типу (2 рік навчання) передбачає вивчення таких дисциплін риторичного спрямування, як: «Особливості роботи шкільного вчителя», зміст якої визначає оволодіння мистецтвом спілкування (ораторським мистецтвом) як інструментом педагогічного впливу та «Театр / режисування», що навчає майбутніх педагогів постановці і режисуванню вистав, театральному мистецтву, художньому читанню [6]. Як нам вдалося з'ясувати, цінним для підготовки майбутніх педагогів є портрет «ідеального вчителя», який склав французький учений Стефані Лелу (Stéphanie Leloup) відповідно до результатів анкетування учнів коледжу. З точки зору учнів ідеальний учитель повинен: 1) уміти будувати особистісні стосунки з учнями на взаємній повазі; 2) володіти такими якостями, як доброзичливість, чуйність, співпереживання, відкритість, готовність до співпраці, почуття гумору, відповідальність, начитаність, ерудиція тощо; 3) вміти цікаво будувати заняття, утримувати увагу класу протягом всього заняття, підтримувати дисципліну; 4) любити і знати свій навчальний предмет, бути здатним зацікавити ним; 5) володіти стилями спілкування, манерою поведінки, педагогічним тактом, ораторським мистецтвом тощо). Як бачимо, для французьких колеганців мовленнєво-риторичні уміння педагога посідають провідне місце в професійній діяльності педагога та входять у п'ятірку вмінь «ідеального вчителя» [7, 328–351]. З огляду на це, формування конкурентоспроможного вітчизняного вчителя початкової школи можливе лише за умов його готовності до мовленнєво-риторичної діяльності (далі – МРД), яка виявляється під час безпосередньої взаємодії зі школярами, педагогічним колективом, різними соціальними інститутами тощо.

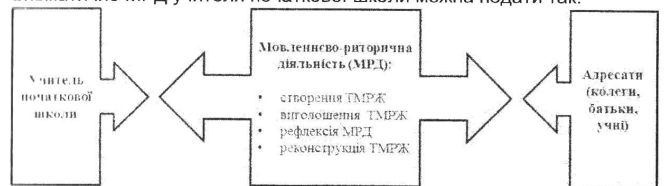
Аналіз останніх джерел. Як засвідчує аналіз наукових праць, проблема підготовки вчителя до МРД у сучасних наукових розвідках досліджена недостатньо, хоча й розроблялися її окремі аспекти. Риторичні й мовленнєві компоненти у структурі педагогічної діяльності досліджують М. Вашуленко, А. Капська, М. Пентиліук, С. Мартиненко, Л. Мацько, Г. Сагач та ін. Зокрема, систематизовано основний зміст риторики як науки, визначено місце та її статус в освітньому процесі вищої школи (Г. Сагач); визначено сукупність педагогічних умов формування риторичних умінь майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки (С. Тягнирядно); теоретично

обґрунтовано та експериментально перевірено можливості гуманітарних навчальних дисциплін і, зокрема, курсу «Ораторське мистецтво» у формуванні риторичної культури студента-гуманітарія (Я. Білоусова); визначено теоретико-методологічні засади та психолого-педагогічні умови сучасної методики навчання риторики української мови у вищій школі (Н. Голуб), здійснено теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку змісту і технології навчання риторики майбутніх учителів початкових класів (П. Каченко). Однак досі недостатньо досліджено питання методичних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи до МРД з урахуванням сучасних підходів формування вітчизняного риторичного ідеалу вчителя-оратора початкової школи, здатного засобами дієвого слова вирішувати складні професійні й суспільні завдання; залучення інноваційних технологій у навчальний процес.

З огляду на зазначене, **метою** статті є визначення й обґрунтування основних методичних засад підготовки вчителя до МРД в умовах ВНЗ, зокрема загальнодидактичних та специфічних принципів, дидактичних умов, форм, методів та дистанційних технологій навчання.

Наклад основного матеріалу. Риторичну діяльність учителя вчені характеризують як «діяльність, що пов'язана з розумінням, аналізом і порівнянням професійних текстів різних жанрів у залежності від ситуацій педагогічного спілкування» [2, 142]. У зв'язку з цим під поняттям «мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи» ми розуміємо активність, цілеспрямованість, умотивованість процесу створення, виголошення та реконструкції тексту (мовленнєвого і риторичного жанрів), який реалізується засобами мови усно в конкретній аудиторії (учнівській, педагогічній, батьківській тощо) або письмово, з метою здійснення якісного, ефективного, гармонійного педагогічного впливу на адресата (адресатів) у ході спілкування, задоволення пізнавальних потреб, а також рефлексії власної мовленнєво-риторичної діяльності [5, 314]. Таким чином, майбутній учитель початкової школи повинен уміти не просто висловити думку, а свідомо спланувати, розробити текст із доцільною структурою, викликати заздалегідь визначену рефлексивну реакцію у слухачів (учнів / батьків / колег), мінімізувати їхню пасивність, регулювати інтенсивність емоційного впливу, проявляти свою індивідуальність, «образ педагога-оратора».

Схематично МРД учителя початкової школи можна подати так:

МРД – мовленнєво-риторична діяльність
ТМРЖ – тексти мовленнєвих і риторичних жанрів

Рисунок 1 МРД учителя початкової школи

Межу між мовленнєвою і МРД майбутнього вчителя початкової школи, на нашу думку, можна провести за такими критеріями: агресивність / добродійність; неусвідомленість мовлення / усвідомленість мовлення; невідповідність висловлення / відповідність висловлення; неаргументованість / аргументованість; маніпулювання / переконання; фрагментарно виражена енергійно-сміслова сутність слова / максимально виражена енергійно-сміслова сутність слова; емоційно-експресивна оцінка змісту висловленого / раціональна оцінка змісту висловленого тощо.

Спостереження уроків студентів під час педагогічної практики, за розробленими нами параметрами і критеріями (детально див.: *Діагностика мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи на уроці // Початкова школа і сучасність*. – 2015. – №10. – С.3 – 7), показали, що більшість майбутніх учителів початкової школи не готові до здійснення МРД на високому і достатньому рівнях [1, 7]. Тому виникає необхідність визначення й обґрунтування основних методичних засад підготовки вчителя до МРД в умовах ВНЗ, зокрема: загальнодидактичних та специфічних принципів, дидактичних умов, форм, методів та дистанційних технологій навчання.

Як показали наші дослідження, особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до МРД мають визначатися загальнодидактичними принципами, а також специфічними: активності особистості в оволодінні МРД, зв'язку теорії педагогічної риторики та практики сучасної початкової школи, жанрового підходу до навчання МРД, комплексного розвитку усіх видів МРД, діалогічності педагогічної взаємодії, змагальності та емоційного комфорту.

Серед дидактичних умов ми надаємо перевагу таким: діагностика готовності майбутнього педагога до МРД, структурування педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи відповідно до компонентів МРД, відбір ефективних форм, методів, прийомів, засобів формування готовності до МРД, моделювання навчальних предметів і виховних заходів школи I ступеня з точки зору ефективної МРД, аналіз процесу і результату формування готовності студента до МРД.

Поміж форм організації навчання МРД у вищому педагогічному навчальному закладі ми виділяємо лекцію, семінар-дискусію, семінар-дослідження, практичне заняття, риторичний тренінг. Крім класичних методів і прийомів навчання, ефективними щодо формування у майбутнього вчителя початкової школи готовності до МРД вважаємо такі специфічні, як: рольові та ділові ігри, словесна дія, мікро-виступи на задану професійно орієнтовану тему (пояснити новий матеріал, розповісти про письменника / історію морально-етичного спрямування), виступи-імпровізації, дискусія, риторичний аналіз усних і письмових педагогічних текстів навчального та виховного спрямування, риторичні ігри-імпровізації, розв'язування риторико-педагогічних задач, вирішення комунікативних завдань, риторичні вправи, риторичний відеопрактикум, декламаційний практикум, складання власного мовленнєво-риторичного портрету тощо.

Підготовку майбутнього вчителя початкової школи до МРД ми вибудовуємо як модель процесу спілкування. У зв'язку з цим ми організовуємо навчання студентів у такий спосіб, щоб за своїми основними параметрами воно відтворювало реальний процес педагогічної взаємодії вчителя з молодшими школярами і забезпечувало вмотивоване творче застосування завдань, що сприяють формуванню готовності майбутнього вчителя початкової школи до МРД. Як показав власний досвід викладання курсу «Педагогічна риторика», ефективним засобом формування готовності до МРД учителя є комунікативні завдання, наприклад: Прочитайте фрагмент інформаційної промови із застосуванням методу бесіди, мета якої – вивчення теми «Займенник як частина мови». Які мовленнєво-риторичні прийоми застосував учитель? Чи вдало підібрані ці прийоми? Чи допоможуть вони зрозуміти сутність поняття «займенник»? Чому?

Прочитайте речення. **Вона дуже гарно малює.** Про кого в ньому йдеться? Чому не можна точно сказати про кого говориться? Які слова можна підставити замість **вона**? (Мама, бабуся, сестричка, школярка, учителька) На яке запитання відповідає слово **вона**? (Хто?) А чи можна віднести це слово до іменників? Чому не можна? (Слово **вона** не називає ні предмет, ні особу). Отже, слово **вона** не називає ні особу, ні предмет, хоча і відповідає на питання хто? що? Замість якої частини мови ми вживали слово **вона**? (Замість іменника). Таким чином, слово **вона** відноситься до займенників... [4, 135].

Застосування дистанційних технологій навчання в процесі формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до МРД ми розглядаємо у поєднанні зв'язку аудиторного і віртуального навчального середовища. Його умовно можна схарактеризувати так: розпочинаємо в аудиторії → продовжуємо дистанційно; виголошуємо в аудиторії → аналізуємо в мережі; укладаємо в мережі → обговорюємо в аудиторії.

Особливого значення надаємо таким елементам дистанційного навчання, як: форум (дистанційна дискусія з актуальних проблем початкової освіти), груповий риторичний проект (укласти методичні рекомендації, зразки педагогічних промов із метою інформувати / переконати / закликати до дій / надихнути, розписати партитуру виступу / художнього твору (відповідно до кола читання молодших школярів), створити комп'ютерний риторичний тренажер та ін.), тестовий контроль тощо.

Поредусім, зацентруємо увагу на тому, що зміна традиційної мовленнєвої поведінки майбутнього вчителя початкової школи на мовленнєво-риторичну діяльність процес складний. Саме рефлексія майбутнього вчителя дозволяє виявити усталені стереотипи й упередження. Як показало наше дослідження, для діагностики рівня готовності до МРД майбутньому вчителю варто застосовувати метод відеозапису, що передбачає створення навчальних відеоматеріалів і їх використання з метою аналізу, оцінювання власної МРД та удосконалення учительсько-ораторської майстерності. Для отримання максимальної користі від аналізу відеозапису ми рекомендуємо проводити його у кілька етапів: 1) перегляд власного відеозапису «як є», зазначаючи, що подобається та необхідно залишити; 2)

перегляд лише зображення (без звуку), спостерігаючи за жестами, мімікою, поставою; 3) прослуховування лише голосу (без картинки), відслідковуючи чіткість дикції, різноманітність інтонації, рухливість голосу, варіювання темпом, використання пауз, логічність, аргументованість та плавність мовлення; 4) перегляд у режимі прискореного перемотування, виявляючи жести-паразити, різноманітність або однотипність рухів і жестів; 5) перегляд відеозапису «як є», сконцентрувавши увагу вже на тому, що додати, змінити, покращити. Як показали наші спостереження, перегляд проведеного уроку, виховного заходу, виступу на батьківських зборах у відеозаписі дає справді безцінний зворотний зв'язок, призводять до підвищення рівня МРД.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна зробити висновки про те, що підготовка вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності є необхідною умовою формування конкурентоспроможного сучасного вітчизняного педагога, здатного якісно, ефективно, гармонійно здійснювати вплив на адресата (адресатів) у ході спілкування. Вона здійснюватиметься ефективно, якщо матиме чітку систему, що включатиме визначені нами загальнодидактичні та специфічні принципи навчання, дидактичні умови, традиційні та інноваційні форми організації навчання, ефективні методи навчання та діагностування, застосування дистанційних технологій навчання.

З огляду на зазначене перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо детальне розроблення компонентів системи підготовки майбутнього вчителя початкової школи до МРД.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Г. Діагностика мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи на уроці / Г. Бондаренко // Початкова школа і сучасність. – 2015. – №10. – С.3 – 7.
2. Горобец Л. Н. Педагогическая риторика в системе профессиональной подготовки учителя-нефилолога / Л. Н. Горобец // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2007. – Выпуск № 42. – Том 9. – С. 132 – 144.
3. Кадиров А. М. Коммуникативная подготовка в университетах США специалистов для работы в школе / А. М. Кадиров // The Emissia. Offline Letters. Электронное научное издание (научно-педагогический интернет-журнал) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.emissia.org/offline/2011/1542.htm>
4. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів : монографія / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. – 312 с.
5. Мартыненко С. Н., Бондаренко Г. Л. Подготовка учителя начальной школы в парадигме речевой риторической деятельности / С. Н. Мартыненко, Г. Л. Бондаренко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Москва. – 2014. – №11. – С.313 – 318.
6. Офіційний сайт Педагогічного інституту університетського типу м. Кан (Нижня Нормандія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.caen.iufm.fr